

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI ADLIYA VAZIRLIGI
X. SULAYMONOVA NOMIDAGI
RESPUBLIKA SUD EKSPERTIZA MARKAZI

O'ZBEKISTON SUD EKSPERTIZASI

Huquqiy, ijtimoiy, ilmiy-amaliy

JURNAL

2024 №1(12)

**O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi
Rayosatining 2022-yil 30-apreldagi 315/5-son qarori bilan
"O'zbekiston sud-ekspertizasi" ilmiy jurnali yuridik va
siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori
(DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari
asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy
nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.**

MUNDARIJA

Raxmanov Sh.N. Ekspertiza uslubiyotini takomillashtirishda integratsiyaviy maxsus bilimlar.....	2
Jurayev F. X. Ekspertiza xulosalariga baho berishning ayrim masalalari.....	8
O'rozov J.N. Lingvokriminalistika amaliy tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishi sifatida: shakllanishi va taraqqiyoti.....	12
Najmidinova N.Y. Lingvistik ekspertizada obro'sizlantiruvchi nutq strategiyasi belgilari.....	20
Мусаев О.Р., Колканов Н.Т. Особенности становления и развития судебной политолого-лингвистической экспертизы в Узбекистане.....	23
Sattorova D.A. Xatshunoslik ekspertizasini o'tkazishning dolzarb muammolari, sohani rivojlantirishning ahamiyati.....	28
Nosirova M.B., Yakubov I.T. Genetik markerlarning hayvonlar seleksiyasida qo'llanilishining ahamiyati.....	34
Ахмедова Р.К., Пак Э.В. Актуальные проблемы идентификационного исследования синтетических наркотических средств.....	39
Kamilova M.X. Sud-tuproqshunoslik ekspertizasini tayinlash va o'tkazish uchun materiallar tayyorlash.....	48
Boisxo'jayeva A.A., Axmedova R.K., Xalilova N.Sh. "Materiallar, ashyolar va buyumlar kriminalistik ekspertizasi" laboratoriyasi: kecha va bugun.....	52
Saidov M.S. Kimyoviy o'z-o'zidan yonish hodisasi tadqiqoti va yong'in sababini aniqlash usullari.....	58
Abdulahobov Sh.A. Jinoyat protsessi ishtirokchisi sifatida mutaxassis va unga qo'yiladigan talablar.....	62
Fayzullayev Sh.F. Qonunchilikdagi nomuvofiqliklar va ularning yechimlari.....	67
Musayev M.T. Ichki ishlar organlarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni yangi bosqichga ko'tarish va uning istiqboldagi vazifalari.....	72
Rajabov Sh.Sh. Yoshlar ongini kiberekstremizm xavfidan himoyalashning axloqiy-huquqiy mezonlari.....	76
Kuranov U. Missionerlikning global miqyosda namoyon bo'lish xususiyatlari.....	81
Paluaniyazov B.Y. Markaziy Osiyoda xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari.....	85
Muydinov D.N. Migratsiya borasidagi nazariyalarda ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvlar.....	90
Bobokulov Sh. Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlardan ijara huquqi asosida foydalanish tartibi.....	98
Xasanova S.O'. Aksiyadorlik jamiyatlarida yig'ilish qarorlarining mohiyati.....	103

Muassis:

**O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi
huzuridagi X.Sulaymonova nomidagi
Respublika sud ekspertiza markazi**

Bosh muharrir:
Akram XALILOV

Bosh muharrir o'rinbosari:
Uchkun UZAKOV
Mas'ul kotib:
Nuriddin QOLQANOV

Tahrir hay'ati:

Akbar TASHKULOV
Sherzod RABIYEV
Jamshidxon NURITDINOV
Istam ASTANOV
Narzulla JO'RAYEV
Odil MUSAYEV
Eshmuxamad KADIROV
Shuhrat RAXMANOV
Saidillaxodja SAIDXODJAYEV
O'ktam SHAKAROV
Nilufar XALILOVA
Nadejda KORABLYOVA

Mas'ul muharrir:
Husan NISHONOV
Dizayner:
Faxriddin RAHIMOV
Sahifalovchi:
Malohat TOSHOVA

"O'zbekiston sud ekspertizasi" huquqiy,
ijtimoiy, ilmiy-amaliy jurnali
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy
kommunikatsiyalar agentligida 2021-yil 4-iyunda
1185-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Tahririyat manzili:
100105, Toshkent shahri, Mirobod tumani
Farg'ona yo'li ko'chasi.
Telefonlar:
(71) 209 11 55 (153 ichki), (93) 171 37 74
web-site: www.sudex.uz
e-mail: info@sudex.uz
facebook.com/sudex.uz
telegram.me/sudex.uz

Jurnal 29.03.2024-yilda bosmaxonaga topshirildi.
Qog'oz bichimi 60x84 1/8. Ofset usulida bosildi.
Shartli 6,75 bosma taboq. Buyurtma № 001. Adadi 100.

"Reliable Print" MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Qushbegi ko'chasi, 6-uy.

SUD-TUPROQSHUNOSLIK EKSPERTIZASINI TAYINLASH VA O'TKAZISH UCHUN MATERIALLAR TAYYORLASH

KAMILOVA

*Malika Xodjakbarovna,
Materiallar, ashyolar va buyumlar
kriminalistik ekspertizasi
laboratoriyasi yetakchi eksperti*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada sud-tuproqshunoslik ekspertizasining predmeti, obyektlari, ekspertiza tadqiqotlarining umumiy qoidalari, hal qiladigan masalalari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: ekspertiza, tuproq qatlamlari, qiyosiy tadqiqot, kontrol namunalari, umumiy bir tur va bir guruh.

АННОТАЦИЯ

В статье представлены сведения о предмете, объектах, общих правилах экспертного исследования и вопросах, подлежащих разрешению.

Ключевые слова: экспертиза, слои почвы, сравнительное исследование, контрольные образцы, общий тип и группа.

ANNOTATION

This article provides information about the subject, objects, general rules of expert research and issues to be resolved.

Key words: examination, soil layers, comparative study, control samples, general type and group.

Har xil buyumlar, poyabzal, kiyim, transport vositalari qismlari va hokazolardagi tuproq qatlamlari qotillik, talonchilik, tan jarohati yetkazish, zo‘rlab nomusga tegish, yo‘l-transport hodisasi singari jinoyi ishlarini tekshirishda ko‘p uchraydigan daliliy ashyolar jumlasidandir.

Tuproq qatlamlari qonunbuzarlar har xil to‘siqlardan o‘tganda, yerda harakat qilganda va muayyan joylarda bo‘lganida ust kiyim, poyabzal, jinoyat sodir qilish qurollari, uy-ro‘zg‘or buyumlarida, transport vositalarining qismlarida qoladi.

Tuproq qatlamlari ekspertizasining isbotiy ahamiyati shundan iboratki, kriminalistik tadqiqot natijalari asosida kishining yoki buyumning, atrof-muhitning muayyan qismida bo‘lganligi faktini aniqlash mumkin.

Joyning tergovchi yoki sud tarafidan belgilab berilgan qismi, ya‘ni u yoki bu voqea sodir bo‘lgan hudud sud-tuproqshunoslik ekspertizasining obyekti bo‘ladi. Bunga ochiq joy (dala, poliz, bog‘, yo‘lning bir qismi) yoki usti yopiq yerning bir qismi (saroy, garaj, yerto‘la, chordoq va hokazolar kabi usti sun‘iy yopilgan binolar) kiradi.

Sud-tuproqshunoslik ekspertizasi tayinlanganda, ekspert oldiga quyidagi savollarni qo‘yish maqsadga muvofiq:

- Obyektlarda birorta begona qatlamlar bormi, agar bo‘lsa ular tuproq emasmi?
- Obyektlardagi tuproq moddalari va voqea sodir bo‘lgan yerdan olingan tuproq namunalari umumiy turkumiy va guruhviy taalluqlilikka egami?
- Obyektlardagi tuproq joyning muayyan qismiga taalluqlimi (yerning ma‘lum qismi, uning o‘lchamlari va chegarasi belgilab beriladi)?

Tuproqning yoki uning kimyoviy tarkibining “o‘xshashligi”, “bir xilligi” yoki “aynanligi”ni aniqlashga oid savollar qo‘yish tavsiya etilmaydi, chunki bu sud-tuproqshunoslik ekspertizasining vazifalarini to‘la hal etmaydi.

Ekspertiza tayinlashda shuni nazarda tutish kerakki, faqat ekspertlar ixtiyoriga 25 mg. dan kam bo‘lmagan tekshirilayotgan modda taqdim etilgandagina ular obyektlarda tuproq qatlamlari bor yoki yo‘qligini aniqlay olishlari mumkin.

Turkumiy (guruhviy) taalluqlilikni aniqlash uchun ekspertga kamida 0,5-1 g. modda kerak bo‘ladi.

Ekspertiza tayinlashni taxmin qila turib, jinoyat sodir etilganligi ma‘lum bo‘lishi bilanoq darhol qiyosiy tadqiqot uchun voqea sodir bo‘lgan joyning tegishli qismidan, unga chegaradosh yerlardan tekshiruv (kontrol) namunalari olinmog‘i shart. Voqea sodir bo‘lgan joy dastlabki kuzatilgan zahotiyoyq, undan namunalar olinmog‘i lozim, chunki vaqt o‘tishi bilan tuproqning o‘zgarishi ehtimoldan xoli emas. Tuproq namunalari u bilan tutashib turgan jismning tegishli qismi botib turgan chuqurlikkacha bo‘lgan yeri qirib olinadi.

Agar obyektlarning tutashib o‘zaro ta‘sirlashgan yerlarining yuzasi katta bo‘lsa, u holda bir necha namunalar yoki bir necha nuqtalardan olingan namunalarni aralashtirib, bir dona aralash namuna olinadi.

Odatda voqea joyidan bir nechta namuna olinadi, ayniqsa tuproq sathi bir jinsli bo‘lmagan hollarda.

Namunalarni olishda kichikroq belkurak, xokandoz yoki tig‘i keng pichoq ishlatiladi. Namunalarning og‘irligi 100–200 gr bo‘lmog‘i kerak.

Voqea sodir bo'lgan joyini yaqin-atrof hududidan ajratish maqsadida solishtirish namunalari voqea joyi chegarasidan tashqaridagi yerlardan olinadi, solishtirish namunalarining soni 3–5 tadan bo'lib, ular qiyosiy namunalar kabi rasmiylashtiriladi. Voqea joyini ko'zdan kechirish va tuproq namunalarini muta-xassis ishtirokida qarorda ko'rsatilgan hududdan olish maqsadga muvofiqdir.

Voqea joyidan tuproq namunalarini olish har bir muayyan holda ma'lum reja bo'yicha amalga oshiriladi.

1. Voqea joyi – yer yuzining ochiq sathi (o'rmon, dala, hovli, poliz) bo'lganda tuproq namunalari to'g'ridan-to'g'ri murda topilgan joydan (2 ta namuna) va u yerdan 5–10 metr masofadan (4 ta namuna) olinadi.

Tekshiruv (kontrol) namunalari – voqea joyidan 50–100 m masofada olinadi.

2 Voqea joyi – jar, o'ra bo'lganda, tuproq namunalari jar (o'ra) tubidan va jar (o'ra) chetining yuzasidan olinadi.

Tekshiruv (kontrol) namunalar – jar (o'ra) tashqarisidan tuproqning bosilmagan, tegilmagan qismidan olinadi.

3. Voqea joyi – uy (kvartira) bo'lganda, namunalar ifloslangan uy jihoz buyumlari (choyshab, dasturxon, oyoq osti yo'lka gilamchalaridan, deraza kesakilari va boshqalar)dan, dahlizdan, uyga olib keladigan yo'lkanidan yoki oyoq izlari topilgan joylardan olinadi. Tekshiruv (kontrol) namunalari uy yaqinida joylashgan yerlardan olinadi.

4. Voqea joyi – yerto'la, chordoq, saroy, garaj bo'lganda, tuproq namunalari to'g'ridan-to'g'ri voqea joyidan, xonaning har xil joyidan, xonaga kiraverish qismidan olinadi. Tekshiruv (kontrol) namunalari shunga o'xshash yaqin joylashgan yerto'la, chordoq, saroy, garajdan olinadi.

5. Voqea joyi – ko'l, daryo va boshqa har qanday suv havzasining tubi bo'lganda, tuproq namunalari suv havzasi tubidan, qirg'oqdan, sudrab borilgan yo'lka bo'yicha olinadi (agar iz bo'lsa). Tekshiruv (kontrol) namunalari suv havzasining qarama-qarshi tomonidan, agar yaqinida boshqa suv havzasi bo'lsa undan olinadi.

6. Yo'l harakati hodisalari ro'y berganida ulov (transport) vositasining g'ildiragi, bamperi, to'sqich (brizgovik) va boshqa qismlarida tuproq qatlamlari bo'lganda, namunalar voqea joyidan, ulovning (mashinaning) harakatlanayotgan yo'lidan va ulovning (transportning) kajavasidan (kuzovidan) olinadi.

Hamma tuproq namunalari alohida mustahkam idishlarga joylanadi. Agar to'qima (bo'z) xaltalarga yoki karton qutilarga joylansa yana ham yaxshi. Bu maqsad uchun polimer xaltalardan yoki shisha idishlardan foydalanish tavsiya etilmaydi, chunki bu holda tuproq keragidan ortiq namlanib qoladi. Agar tuproq nam bo'lsa, uni xona haroratida quritish zarur. Idishlarga joylashtirilgan namunalarga ular haqida ma'lumot bitilgan qog'oz bo'laklari birlashtiriladi.

Ko'pincha tuproq qatlamlarida yaxlit o'simlik poyalari yoki ularning qismlari aralashgan bo'ladi, shuning uchun voqea joyidan tuproq namunalari olinganda o'simlik namunalarini ham qo'shib olish zarur.

Agar kiyim-boshlarda, qotillik, qulf buzish qurollarida va shu kabi voqea holati bilan bog'liq bo'lgan boshqa buyumlarda tuproq qatlamlari bo'lsa, ular diqqat bilan buyumlardan skalpel yoki pichoq yordamida qirib olinadi va ayrim-ayrim holda, ustida yozuvi bo'lgan qog'oz xaltachalarga joylanadi.

Bu ishlarni ekspert amalga oshirgani ma'qul. Shuningdek, kiyimlarning tuproq tekkan qismlarining ustini ular harakat vaqtida yo'qolishdan saqlash uchun ip-gazlama mato bo'lagi bilan tikib qoplanadi.

Har bir kiyim va poyabzal kabi buyumlar ayrim-ayrim paketlarga joylashtiriladi. Ajratib olingan tuproq namunalarini va tuproq qatlamlari bo'lgan daliliy ashyolarni har xil sharoitda saqlab bo'lmaydi, chunki tuproq harorat va namlik ta'sirida o'zgaradi.

Kiyim va poyabzallarda tuproq qatlamlari bo'lganda daliliy ashyolar dastlab sud-tuproqshunoslik, so'ngra sud-tibbiy ekspertizasiga yuboriladi, chunki moddalarning to'kiluvchanlik xususiyati tufayli ular yo'qolishi mumkin.

Ekspertiza tashkilotiga qaror va daliliy ashyolar bilan birga quyidagilar yuboriladi:

- voqea joyini ko'zdan kechirish, uning tafsiloti, o'lchamlari, chegarasi, tuproq qavatining bir jinsliliigi, tuproq yuzasida begona narsalar yo'qligi va yuzasining holati (o'simlik bilan qoplanganligi, nam va quruqligi) bayon qilingan hujjat(bayonnoma)ning ko'chirma nusxasi;

- tuproq namunalarini chiqarib olish va olish usuli yozilgan hujjat (bayonnoma) nusxasi;

- voqea joyining qiyosiy va tekshiruv (kontrol) namunalari olingan nuqtalar ko'rsatilgan chizmasi;

- daliliy ashyolarni musodara qilish haqidagi hujjatning (bayonnoma) nusxasi va voqea sodir bo'lgan daqiqadan boshlab ular olingunga qadar ishlatilib ifloslangan buyumlar va ularning o'zgarish yoki o'xshatilayotgan joy qismi (kiyimni va poyabzalni tozalash, dala yerda ish olib borilgani) haqida ma'lumot;

- voqea sodir bo'lgan daqiqadagi va voqea sodir bo'lgan vaqtdan boshlab namunalar olingunga qadar o'tgan davrdagi ob-havo sharoiti haqida ma'lumot.

Ekspertiza o'tkazish tajribasi shuni ko'rsatadiki, sud-tuproqshunoslik ekspertizasi tayinlangan ko'p hollarda ekspertiza tashkilotiga faqat qaror va daliliy ashyolar yuboriladi.

Shu munosabat bilan buyumlar pochta orqali kelganda, ekspertlar ekspertiza o'tkazishni to'xtatishga majburdirlar va qo'shimcha materiallar to'plab talabnoma yuboradilar, bu esa ekspertiza o'tkazish muddatiga salbiy ta'sir qiladi.

Tuproq bilan bog'liq obyektlarning sud-ekspertiza tadqiqotining imkoniyatlari ekspertizaga taqdim etilayotgan ashyolarni tayyorlash sifatiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq, shuning uchun sud-tergov xodimlarining taklif etilgan tavsiyanomalarga rioya qilishi sud-tuproqshunoslik ekspertizasini muvaffaqiyatli o'tkazishni ta'minlaydi va qo'yilgan savollarga to'liq javob berish imkoniyatini yaratadi.

Sud-tuproqshunoslik ekspertizasi bilan bog'liq bo'lgan masalalarni aniqlashtirish zarur bo'lgan hollarda yoki mazkur ekspertizani tayinlashda boshqa qiyinchiliklar, ekspertga topshiriqni berish, uni o'tkazish uchun materiallarni taqdim etish tartibi bo'yicha batafsil maslahatni RSEMda olish mumkin.

Manzil: 100105, Toshkent shahri, Mirobod tumani, Farg'ona yo'li ko'chasi 46-uy.

Telefon: 71 209 11 55.

ADABIYOTLAR

1. Козинер Э.П. Комплексное криминалистическое исследование почв. – Москва, 1978.
2. «Sud-tuproqshunoslik ekspertizasining imkoniyatlari». Axborot xati. – Toshkent, 2015.
3. Zamonaviy ekspertiza imkoniyatlari. Sud ekspertizaning imkoniyatlari va uni tayinlash to'g'risida uslubiy qo'llanma. – Toshkent.: Adolat, 2009.
4. Zamonaviy sud-ekspertiza imkoniyatlari. O'quv-amaliy qo'llanma. – Toshkent, 2019.